

LA FILOSOFIA COM A VIDA I COM A RECERCA DE LA SAVIESA

Pierre Hadot (1922-2010) és possiblement l'estudiós de la filosofia hel·lenística que més va fer per transformar la nostra manera de comprendre el pensament grec a les darreries del segle 20. Les seves obres sobre Marc Aureli, sobre Plotí, sobre els estoics i sobre la mística, ens han ensenyat que la filosofia antiga era –abans que cap altra cosa– una “manera de viure”, més que no un “sistema”. Posant l'accent sobre l'oralitat de la filosofia clàssica, sobre el sentit de la recerca filosòfica com a “saviesa” i mostrant que el les obres filosòfiques s'entien a l'Antiguitat com a autèntics “exercicis espirituals”, Hadot ha obligat a revisar la nostra manera de comprendre la manera grega de filosofar, que no era diferent de la manera grega de viure.

Recollim un fragment molt breu del seu llibre LA PHILOSOPHIE COMME MANIÈRE DE VIVRE (converses amb Jeannie Carlier i Arnold I. Davidson) publicat per Ed. Albin Michel, París, 2001, que hauria de servir com a incitació a la lectura més aprofundida dels seus textos. [R. A.]

Arnold I DAVIDSON: En l'Antiguitat brillaren sis escoles de filosofia: platonisme, aristotelisme, estoïcisme, cinisme, epicureisme i escepticisme: cadascuna amb els seus exercicis espirituals característics. Però també es poden diferenciar aquestes escoles per la tria d'una manera de viure molt particular. Aquesta tria d'una manera de viure, d'una actitud existencial, representa d'alguna manera l'especificitat de cada escola. Què és una manera de viure filosòficament i quina és la relació que existeix entre la tria filosòfica d'una manera de viure i la vida quotidiana?

Pierre Hadot: La manera de viure filosòfica és, senzillament, el capteniment del filòsof en la vida quotidiana. Per exemple, un estoic romà de l'època republicana Quint Muci Scevola, governador de la província d'Àsia, va posar el seu punt d'honor, a diferència

dels seus predecessors, a pagar-se la seva estada a Àsia amb els seus propis diners i a obligar el seu seguici a fer el mateix i a posar fi als excessos dels recaptadors d'impostos romans. Els estoics de la família dels Scevola van ser, a més, els únics d'aplicar-se ells mateixos les lleis promulgades contra el luxe. Tenien, doncs, en la vida de cada dia, una austeritat, un rigor moral que els altres no tenien. Evidentment, aquí, parlo sobretot d'una actitud moral però això es pot estendre a altres àmbits. Si es mira bé hi ha un capteniment típic de cada escola. Hi hauria un estudi a fer que, pel que jo sé, mai no s'ha fet d'una manera exhaustiva: com els actors còmics, i en conseqüència la gent del poble, veien les diferents escoles de filosofia. Així els platònics eren considerats com uns orgullosos que tenien –Epictet també ho diu– la «cella alterosa». Els Epicuris, per la seva banda, tenien la reputació de no menjar gens. A diferència de la imatge que avui tenim de l'epicureisme, eren considerats com persones que menaven una vida molt senzilla. Els estoics eren mirats com gent extremadament austera. Els únics que no es consideraven estranys eren els escèptics perquè eren uns conformistes. Això pel que fa a l'aspecte exterior vist pels actors còmics.

Es comprendrà fàcilment com podia ser la filosofia una manera de viure, si es pensa en els cíncics que no desenvoluparen cap doctrina, que no ensenyaven res, sinó que s'acontentaven amb viure segons un cert estil. Tothom sap la història de la bota de Diògenes. Eren gent que rebutjaven les convencions de la vida quotidiana, la mentalitat habitual de la gent del carrer. S'acontentaven amb molt poc, captaven, no tenien pudor i es feien palles en públic. La seva manera de viure era un retorn a la natura no civilitzada. Sense anar fins aquest límit, totes les escoles filosòfiques es distingien sobretot per la tria d'una manera de viure. L'actitud filosòfica dels platònics, a l'època de Plató, es caracteritzava per un triple aspecte; tenien el desig d'exercir una influència política, però dirigida segons les normes de l'ideal platònic; hi havia la tradició socràtica, és a dir, la voluntat de discutir, de presentar l'ensenyament platònic segons el mètode de preguntes i respostes, i finalment eren intel·lectualistes, perquè l'essencial del platonisme era el moviment de separació de l'ànima i el cos, la desvalorització del cos i fins i tot una tendència també a anar més enllà del raonament i, en els platònics de l'Antiguitat tardana, la idea que la vida havia de ser una vida de pensament, la vida segons l'esperit.

En la tradició aristotèlica, es pot dir que la manera de viure, molt característica també, és finalment la vida del savi, una vida consagrada als estudis, no tan sols de les ciències naturals, sinó també a les matemàtiques, l'astronomia, la història i la geografia. És doncs, potser hi tornarem, un mode de vida que, seguint el terme aristotèlic, es pot designar com a «teorètica», és a dir, en què hom «contempla» les coses. Però això comporta també una participació en el pensament diví, el Primer Motor de l'univers, i també la contemplació del astres. Es retroba aquí la noció de física com a exercici espiritual. El que és molt interessant també és la presa de consciència, en els aristotèlics, de l'aspecte purament desinteressant de la ciència. Allò que és «teorètic» és un estudi que no es fa per un interès particular, per objectius materials.

Pel que fa als epicuris, hi feia al·lusió anteriorment; la seva manera de viure consistia sobretot en una certa ascesi dels desigs destinada a conservar la més perfecta tranquil·litat de l'ànima. Calia limitar els desigs per tal de ser feliç. Distingien, és prou conegut, entre desigs naturals i necessaris (beure, menjar, dormir), desigs naturals i no necessaris (el desig sexual) i desigs no naturals ni necessaris (desigs de glòria, de riquesa). I normalment calia limitar-se als desigs absolutament necessaris. Excloïen, al menys en principi, perquè hi va haver excepcions, l'acció política. S'apartaven dels negocis de la ciutat el màxim possible. En general es té una idea de la vida epicúria en principi i sobre tot a través de la correspondència d'Epicur i també pels poemes de

Filodem, l'epicuri; s'hi parla de menjades molt sòbries, però amb els amics, perquè l'amistat en l'epicureisme juga un paper molt important. Finalment, els epicuris buscaven gaudir la simple joia d'existir.

Els escèptics, ja ho he dit, són més aviat conformistes, perquè l'única regla de conducta que admetien era l'obediència a les lleis i els costums de la ciutat, però s'abstien de jutjar; suspensien el judici sobre les coses i, d'aquesta manera, trobaven la tranquil·litat de l'ànima.

En el fons, vostè hi feia al·lusió, a l'Antiguitat el filòsof sempre era considerat una mica com Sòcrates mateix: no està «al seu lloc», és "atopos", no se'l pot situar en un espai, en una classe especial, és inclassificable; per raons diferents totes les escoles trenquen amb el quotidià, fins i tot els escèptics que aborden la vida quotidiana amb una total indiferència interior. Però al mateix temps la filosofia regeix la vida quotidiana, fins i tot de vegades proposa prescripcions detallades. Així els estoics eren famosos per tenir manuals que es podrien considerar, emprant un terme del segle XVII, manuals de casuistes, en què se'ls indicava la conducta a seguir en totes les circumstàncies de la vida; Alexandre d'Àfrodísia, el comentador d'Aristòtil, se'n riu dels estoics que s'interrogaven sobre si es té dret a creuar les cames en una classe de filosofia, o si es té dret a servir-se la part més gran de vianda quan es dina amb el pare! En un article sobre l'estoïcisme romà, a propòsit dels Gracs, però també a propòsit del tractat «Dels deures» de Ciceró, la meua dona ha mostrat que hi havia una certa casuística, dues actituds oposades, entre els estoics. Per exemple, es posaven la següent pregunta: si es ven una casa, tenim el dret d'amagar els defectes d'aquesta casa o cal desvelar-los? Hi havia estoics més aviat herètics que deien: sí, es poden amagar els defectes; però els estoics ortodoxos deien: no, no tenim el dret a fer-ho. O fins i tot: hi ha el cas del negociant que arriba amb el vaixell curull de blat a un port assetjat per la fam. ¿Ha de dir que altres carregaments arriben al seu darrera, el que potser tindria com a conseqüència esfondrar els preus? Es preveïen tota mena de comportaments possibles en la vida quotidiana; però com veïeu el problema era sempre saber quina seria l'actitud conforme a l'ideal filosòfic. No hi ha res més contrari al culte al profit, que a poc a poc destrueix la humanitat, que la moral estoica que exigeix de cadascú una lleialtat, una transparència, un desinterès absoluts.

Es pot dir també que a través d'aquestes diferents formes de vida, s'esbossen també tendències comunes entre les diferents escoles filosòfiques; es tractaria sobretot del rebuig a atribuir a les coses diferències de valor que tan sols expressin el punt de vista particular de l'individu; del desinterès i la indiferència que menen a la pau de l'ànima.

Aquest problema de la vida quotidiana era força complex per als filòsofs antics. Fa poc he estudiat el «Manual» d'Epictet i me n'he adonat que tant al seu «Manual» com a les «Converses» que es conserven, Epictet sembla com si aconsellés actituds contradictòries. És perquè els alumnes que té a Nicòpolis són gent jove, rics en general, que volen emprendre una carrera política. Però, mentre els té a la seva escola, intenta fer-los practicar la més estricta filosofia. Llavors els diu: no s'ha d'anar al darrera de les noies, cal ser moderat en el menjar, etc.; tota mena de consells, que són consells rigorosos, si es pot dir d'aquesta manera. I he comparat això amb els novicis religiosos, que estan tancats al convent, que es formen en la vida religiosa per tal de ser enviats més tard al món. Els alumnes d'Epictet també tornaran al món i Epictet preveu què faran quan hagin de tornar a casa. Per això els aconsella sobre la manera de participar en els banquets, d'assistir als espectacles i fins i tot de conduir la seva vida política. És el problema del filòsof que teòricament hauria de separar-se del món, però que de fet hi ha de tornar i menar la seva vida de cada dia amb els altres.

Sòcrates sempre va restar com el model en aquest àmbit, perquè no ensenyava en una càtedra, sinó perquè xerrava amb els amics, es divertia amb ells; també anava a l'àgora i, després de tot això, va tenir una mort exemplar. Doncs és la pràctica de la vida quotidiana de Sòcrates el que és la seva veritable filosofia.

A.D. : Hi hauria al mateix temps una ruptura entre la vida quotidiana i la vida filosòfica, i una influència molt gran de la vida filosòfica sobre la vida quotidiana.

Exactament. A més, la filosofia va tenir fins i tot una certa influència sobre l'evolució de la vida política. Per exemple, per prendre un cas concret, la majoria dels historiadors del dret reconeixen que sota la influència de l'estoïcisme el dret va evolucionar, especialment, pel que fa a la manera de tractar els esclaus, o en l'àmbit del sentit de la responsabilitat penal, que suposa una voluntat conscient.

A.D. : A parer vostre no sempre és necessari triar entre les escoles, fer una tria exclusiva, d' "una" escola, d' "una" actitud fonamental: ¿es pot barrejar l'actitud estoica amb l'actitud epicúria, com van fer Goethe, Rousseau i Thoreau?

Kant, en la seva «Metafísica dels costums» (Teoria del mètode ètic), declara que l'exercici de la virtut ha de ser practicat amb una energia estoica i una joia de viure epicúria. Es podria evidenciar aquesta trobada de l'estoïcisme i l'epicureisme en els «Somnis del passejant solitari» de Rousseau en què es troba alhora el plaer d'existir i la consciència de ser una part de la natura. Goethe a les seves «Converses amb Falk» parla de certs éssers que, per les seves tendències innates, són mig estoics i mig epicuris. Es pot evidenciar també en Thoreau al «Walden», una actitud d'aquesta mena. Pel que fa a Nietzsche, diu en un fragment pòstum que no cal tenir por d'adoptar una actitud estoica després d'haver aprofitat una recepta epicúria. Aquesta actitud és, al cap i a la fi, el que s'anomena l'eclecticisme. Un mot sovint força mal vist pels filòsofs. En general, de Kant a Nietzsche s'ha parlat de compaginar estoïcisme i epicureisme. Però hi ha molts altres models.

Aquesta actitud eclèctica pot tenir una significació important per a l'home contemporani. Ara, efectivament, no tan sols hi ha més d'una escola, sinó que cada cop més es nota la reticència a deixar-se influir per una escola, sigui la que sigui. En certa manera ja era la posició de Ciceró que es vinculava a una tendència del platonisme que es podria qualificar com a "probabilista". Deia: nosaltres som lliures, som independents, no se'ns imposa cap obligació, vivim el dia a dia, decidint en funció de les circumstàncies i del cas en concret, triant el que en sembla a cada moment la millor solució, sigui inspirada en l'epicureisme, en l'estoïcisme, en el platonisme o en un altre model de vida.

Es podria objectar a tot això que acabo de dir sobre l'eclecticisme que, si es comença per triar ser lliure i no infeudar-se a cap escola, llavors també cadascú podria trobar la seva pròpia solució tot sol, sense triar un model. Però precisament l'interès de tot el que expliquem sobre l'estoïcisme i l'epicureisme, entre d'altres, és que són experiències que han estat fetes durant segles, i que també han estat discutides, criticades i corregides. I en aquesta perspectiva, Nietzsche parlava de les escoles morals de l'Antiguitat com de laboratoris experimentals, dels qual nosaltres, en certa manera, podem utilitzar-ne els resultats. Com deia Michelet: «L'Antiguitat conté les idees en estat de concentració, en estat d'elixir». Recentment, tres grans especialistes de l'antropologia antiga han mostrat de manera convincent que l'experiència de la vida

política de l'Antiguitat podia inspirar les nostres democràcies modernes ¿Per què no hauria de passar el mateix pel que fa a l'experiència de l'ètica i de la vida filosòfica?

(...)

A.D. : Justificar la tria exclusiva d'una sola actitud és veritablement difícil; però si ens veiem conduïts en un cas particular a actuar com un estoic, en un altre cas com un epicuri, l'actitud és una mica més fàcil justificar, perquè sempre està vinculada a un context particular.

Estic completament d'acord amb vostè, però m'agradaria precisar un punt. És el que he volgut mostrar al meu llibre: «*Què és la filosofia antiga?*»; els filòsofs que han fundat escoles han volgut, d'aquesta manera, proposar modes de vida. Això vol dir que, en la formació del pensament de Plató, d'Aristòtil o d'Epicur, el principal factor em sembla que és la representació d'un cert mode de vida, d'una política il·luminada per les Idees en Plató, d'un savi contemplador de la natura en Aristòtil, d'un savi que gaudeix de la pau de l'ànima en Epicur. Aquesta representació pot estar motivada per una reacció contra altres tries de vida i, per tant, lligada a tota una reflexió teòrica. Però em sembla que mai no és una pura reflexió teòrica el que determina la tria de vida. A propòsit d'aquesta tria, Sext Empíric, com a bon escèptic, fa un retrat caricaturesc de les tries filosòfiques i ironitza: la tria de l'estoïcisme està motiva per la passió de l'orgull (els jansenistes deien també el mateix), la tria de l'epicureisme per la passió de la voluptuositat. Però hi ha una mica de veritat en aquesta observació, en la mesura que hi poden haver motivacions personals que expliquin tal o qual tria de vida. Es podria dir en tot cas que hi ha una causalitat recíproca entre reflexió teòrica i tria de vida. La reflexió teòrica actua en un determinat sentit mercès a una orientació fonamental de la vida interior, i aquesta tendència de la vida interior es precisa i pren forma mercès a la reflexió teòrica. Quan jo era jove ja tenia aquesta idea i me l'explicava a mi mateix amb l'exemple del llum de la bicicleta, que funciona perquè hi ha moviment. A la nit, cal bé prou un llum que il·lumini i ens guiï (és la reflexió teòrica). Però per tenir llum cal que la dinamo giri pel moviment de la roda. El moviment de la roda és la tria de la vida. Tot seguit es podia avançar. Però calia avançar rodant a les fosques un curt instant. Dit d'una altra manera, la reflexió teòrica suposa ja una certa tria de vida, però aquesta tria de vida només pot avançar i concretar-se mercès a la reflexió teòrica.